

Heideherstel door Natuurpunt Bonheiden

Inleiding

Vorig jaar verscheen een interessant boek: 'Natuuramnesie: Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag' (Marc Argeloo, 2022). Kennis over de rijkdom van de natuur verdwijnt uit het collectieve bewustzijn van streekbewoners. Elke nieuwe generatie weet niet meer hoe anders, en vaak rijker, de natuur was ten tijde van de jeugd van hun ouders of grootouders. Bovendien hanteert wie niet van de streek is vaak heel andere referentiekaders over natuur. De discussie over heideherstel in onze gemeente, waarbij niet iedereen altijd goed kan vatten waarom we dit doen, is een voorbeeld van die natuuramnesie.

Heide, stuifduinen en vennen behoren net zoals (dennen)bossen, moerassen en kruidenrijke graslanden tot het natuurlijk en erfgoedpatrimonium van onze gemeente. Door tal van factoren staan die ecosystemen onder druk en dreigen te degraderen of te verdwijnen. Het bewaren, herstellen en ontwikkelen van die ecosystemen is een zaak waar iedereen zou moeten achter staan, niet in het minst de bewoners van onze gemeente.

In dit document tonen we aan dat de levensgemeenschappen van heide en vennen behoren tot het natuurlijk en erfgoedpatrimonium van Bonheiden-Rijmenam. We leggen uit hoe het herstellen/ontwikkelen van heide, vennen en heischrale graslanden de biodiversiteit ten goede komt. En we verklaren waarom in bepaalde gevallen ontbossing de aangewezen beheermaatregel is om heide te herstellen of te ontwikkelen.

Indeling:

1. Heide en vennen in historisch perspectief in Bonheiden-Rijmenam
2. Huidige heidevegetaties in de gemeente
3. Heide en biodiversiteit
4. Beleid en beheer

Bijlagen

14 november 2023,
Natuurpunt, kern Bonheiden-Rijmenam

1. Heide en vennen in historisch perspectief in Bonheiden-Rijmenam

Bonheiden-Rijmenam maakte vroeger deel uit van het Waverwald, dat gelegen was tussen beide Neten en de Dijle. Het Waverwald was een verlaten, onontgonnen streek. Het lagere gedeelte, waartoe Bonheiden behoorde, klom van de Dijle geleidelijk noordoostwaarts op. Het hoger gedeelte bestond uit kale zandvlakten of terreinen licht begroeid met gras, brem, struikheide, ...¹ Het Waverwald bestond niet geheel uit bos.

Naarmate de bevolking toenam kwamen er nederzettingen en werd het Waverwald ontgonnen: de bossen verdwenen grotendeels en de heidevlakten namen verder in omvang toe. **Onze regio was ontegensprekelijk een heidelandschap, op een landduingordel van Muizen over Bonheiden en Rijmenam tot in Averbode, met hier en daar kleine nederzettingen buiten de dorpskernen.**

Een eerste grootschalige verandering in het landgebruik kwam tot stand tijdens het regentschap van Maria Theresia van Oostenrijk in de tweede helft van de achttiende eeuw; zij vaardigde een ordonnantie uit waarbij een verplichting werd opgelegd heiden te ontginnen of te bebossen met dennen. Grove dennen zijn aangepast aan de arme grond en leveren snel bruikbaar hout. Die snelle groei maakte het later mogelijk snel te oogsten. Na 40 tot 50 jaar werden de dennenbestanden kaal gekapt en de stammetjes gebruikt als stutpalen in de koolmijnen. De heide in de buurt van de dennenbossen werd gekoloniseerd door dennenzaailingen, de vliegdennen.

De planten van de heide werden in de dennenbossen weggedrukt naar de bosranden, naar de bermen en brandgangen. Na elke kaalkap kwam de heide terug. En niet alle heidevlakten werden bebost. Waar de grond te arm was, te nat of te droog, bleef de schrale vegetatie intact.

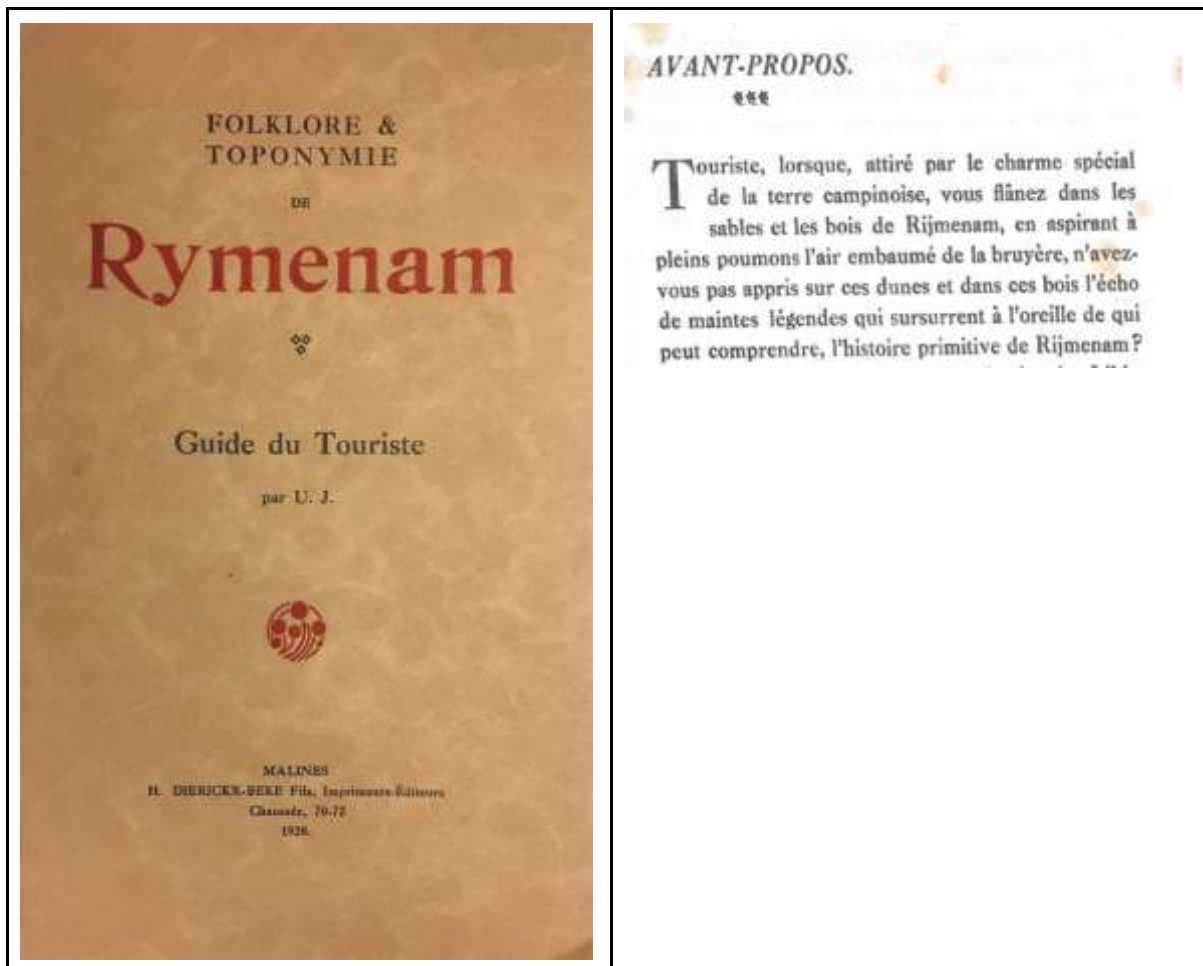

Een prentbriefkaart van omstreeks 1935 uit onze gemeente. Zicht op 'La plaine'.

---

¹ Bonheiden, ons dorp, Kleine bijdrage tot zijn geschiedenis, Eddy Vercammen, BAC-kantoorhouder, 1 september 1982

Bonheiden en vooral Rijmenam waren tot de Tweede Wereldoorlog toeristische trekpleisters waar stedelingen kwamen genieten van de bossen en de heide. Ter illustratie dit voorwoord uit een 'Guide du Touriste' uit 1928:

De talrijke prentbriefkaarten uit de periode voor de Tweede Wereldoorlog tonen evenzeer aan dat er in Bonheiden en Rijmenam nog uitgestrekte heidevlakten voorkwamen. Zie daarvoor bijlage 1, achteraan dit document terug te vinden.

De tweede grote verandering in landgebruik kwam er na de Tweede Wereldoorlog, toen kunstmeststoffen hun intrede deden. Vanaf dan is het bergafwaarts gegaan met heide, zowel in oppervlakte als in soortenrijkdom. Het effect op planten en dieren was zeer ingrijpend. Tot rond 1960 kwamen in onze regio typische heidebewonende vlinders voor zoals kommavlinder, heideblauwtje of heivlinder. Deze soorten zijn nu zo zeldzaam in Vlaanderen dat ze met uitsterven bedreigd zijn.

En toen kwamen de verkavelingen. Vooral de naaldbossen op het landduin werden naar Keerbergs model omgezet in villawijken. Typerend voor de mentaliteit van die tijd is het gewestplan dat dateert van 1975: nagenoeg alle dennenbossen werden ingekleurd als woongebied en recreatiegebied; om het 'groene karakter' van de gemeente te doen uitkomen werden dan maar grote oppervlakten landbouwgebied ingekleurd als bosgebied.

Maar toch hield de heide hier en daar stand. Zoals in 't Ven, op dit moment in beheer van Natuurpunt. Net zoals de andere 'woeste gronden' hebben onze voorouders geprobeerd het moeras te ontginnen door het te ontwateren, rabatten aan te leggen en dennen aan te planten. Die pogingen bleken niet erg succesvol, getuige deze oude prentbriefkaart die dateert van 1930.

Dit is met zekerheid de zuidingang van 't Ven. Op de voorgrond landuinvegetaties (Waterleliestraat?).

't Ven zelf is begroeid met een laagblijvende vegetatie en er staan wat jonge dennen in. Die dennen zijn ouder dan je denkt, ze kunnen 30-40 jaar oud zijn.. Door de te natte bodem zijn dit "mugo" varianten. Een soort bonzai-dennen.

In de periode 1975-1976 maakte 't Ven het onderwerp uit van de licentiaatsverhandeling van Mia Dewals, biologie-studente aan de KU Leuven². Zij heeft het over een veenmosrijk moeras met een merkwaardige floristische rijkdom, waarvan de door haar opgestelde plantenlijst getuigt. Die bevat een aantal plantensoorten die op de toenmalige lijst van wettelijk beschermde planten voorkwamen: Dopheide, Ronde zonedauw, Witte waterlelie, Veenmossen en Rendiermos.

Zij besluit: "Het uitzonderlijk zure milieu biedt de ontwikkelingsmogelijkheid voor een groot aantal aan zeldzame en merkwaardige planten. ... Het loont dus zeker de moeite deze brok natuur botanisch te beheren vooraleer het te laat is."

Dat haar boodschap niet in dovemansoren is gevallen bewijst volgend krantenknipsel uit de Gazet van Mechelen van 9 december 1977:

---

² Bijdrage tot de floristische en fytosociologische studie van 't Ven te Rijmenam. Eindverhandeling voorgedragen tot het bekomen van de graad van licentiaat in de Plantkundige Wetenschappen door Mia Dewals onder leiding van Prof. Dr. E. Petit. Laboratorium voor beschrijvende plantkunde, Carnoyinstituut Juni 1976, Faculteit der Wetenschappen, Katholieke Universiteit te Leuven.

Groen Rijmenam oogst sukses met beschermingsaktie

Aansluitend bij het landschap van Cassenbreek, heeft Rijmenam nog een ander merkwaardig natuurgebied: een zuur en voedselarm ven. Oorspronkelijk viswaters, werd bij latere draineringswerken rond 1900, een oerhoudende harde grondslag doorbroken. Het water vernauwde door uitloging van deze laag. Als gevolg hiervan heeft zich een bijzonder flora ontwikkeld. Turfvermend veenmos bedekt de randen en veenpluis trekt onmiddellijk de aandacht.

Werkgroep Groen Rijmenam er toe een actie te voeren rondom dit unieke ven. Het project dat werd ingediend bij de stichting «Leefmilieu» van de Kredietbank, werd bekroond met de vermelding «van grote waarde». Aan de bewoners van Korte en Lange dreef, Mechelbaan en Brakelberglei werd een schriftelijk rondgedragen waarin hen werd gewezen op het waarde-

volle van dit ven en met de dringende vraag dat zij zouden verzoeken van de storten, te laten en te besproeien met arbobodische chemische middelen in de nabijheid van het ven. Op zaterdag 3 december leidde Guy Laurent, bioloog en lid van Groen Rijmenam de reinigingsactie van het ven. Om 14 uur werd verzameld aan het bosop in de Korte Dreef dat naar het ven leidt. Ongeveer 25

minutewachten, waaronder naast leden van Groen Rijmenam ook de beide Charoelidigen, leden van de turzkring en mensen van de Wielawaal, kwamen opdagen. Vele hiervan uitgerust met schoppen, rieten en kraaiwagens. De gemeente had papieren zakken ter beschikking gesteld en toonde belangstelling langs de schepen Iwans en Vangoel en raadslid Bersaert. Omstreeks 15.30 uur was het ven en zijn onmiddellijke omgeving van zijn voornaamste afval ontdaan. Op het bosop ligt nu een indrukwekkende hoop vuil, die door de vrachtwagen van de gemeente in de loop van de week zal worden weggehaald. Althoewel deze actie succesvol verliep, besloten zij zeker geen eindpunt. Het doen ophouden van hetzegen en besproeiingen in de omgeving van het ven blijft meer dan ooit noodzakelijk.

Dit beeld geeft maar een klein idee van de enorme hoeveelheid afval dat door bereidwillige handen in enkele uren tijd uit het waardevolle natuurgebied «Leefmilieu» te Rijmenam werd opgevoerd.

Frans Magriet exposeert te Putte

Ook de ronde zonsedure, het zeldzame blaasjeskruid, de waterardbei en het duizendknoopkruid vinden er een geschikte voedingsbodem. Deze rustige omgeving is eveneens het terrein van heelwat vogelsoorten. Dit landschap verkeert in gevaar. Nieuwkeurige opmetingen tonen aan dat het water stilaan minder naar wordt en dat het gebied van zouten toeneemt. Woningbouw, ongeoorloofd storten van afval en rioolwater zijn er de oorzaak van. Hierdoor zal op korte tijd het bestaande natuurlijk evenwicht in het delicate bos- toep totaal en voor immer gestoord zijn. Deze alarmerende vaststellingen noopten

Sint-Kat.-Waver heeft een begroting van 300 miljoen

In het Gemeentelijk Natuurontwikkelingsplan van studiebureau Ecolas, gedateerd maart 1997, wordt 't Ven beschreven als een "goed ontwikkeld heiderelict dat gekarteerd wordt als een zuur laagveen met oligotroof water, veenmossen, dopheidevegetaties en plaatseijk gedegradeerde heide met dominantie van pijpestrootje. Het is een zuur en voedselarm ven (acidofiel en oligotroof moeras) met opvallend veel veenmossen. De naaldbossen in de onmiddellijke omgeving van het Ven bestaan voornamelijk uit grove den en bevatten tevens zomereik, lijsterbes, berk, esp en adelaarsvaren. In deze bossen komen nog enkele heiderelicten voor met voornamelijk struikheide, brem, zandblauwtje, ..."

In dat plan wordt ook gesproken over het landduin tussen Bonheiden en Keerbergen: "Uit de kaarten van de landschapsevolutie blijkt dat Bonheiden - Rijmenam voor 1900 een vrij rijk heide-patrimonium had. Het heide-areaal was voornamelijk ter hoogte van de Stuifzandrug van Bonheiden naar Keerbergen gelegen. Met de tijd werd heide echter bebost met grove den en vervolgens in een nog later stadium verkaveld. Her en der liggen echter nog enkele bosrestanten verspreid met heiderelictkenmerken. Deze bosgebieden kunnen in aanmerking komen voor ontbossing om zodoende met een aangepast beheer terug heide te creëren."

Er heeft altijd heide gegroeid in Bonheiden en Rijmenam. Tot op de dag van vandaag kan men in onze gemeente nog heiderelicten vinden. Vooral binnen maar ook buiten de door Natuurpunt beheerde terreinen. De laatste restanten heide blijken nog bijzonder rijk te zijn aan heidesoorten.

2. Huidige heischrale en heidevegetaties in de gemeente, in beheer van Natuurpunt

- 't Ven, in vorig hoofdstuk beschreven; ondanks pogingen om de gronden ten nutte te maken zijn moeras en heide nooit weggeweest.
- Peerlaar, een voormalige zandgroeve waar in het open, centrale deel in het najaar van 2022 een ven is gegraven. We verwachten langs de randen van het ven een natte heidevegetatie die overgaat in droge heide en bos.
- Krekelberg, op het landduin, waar sinds 2021 beheerwerken doorgaan met het oog op het creëren van open heide op landduin, in combinatie met bos.
- Mispeldonkheitje, een stukje aan de achterdeur van Imelda waar Natuurpunt een kleine oppervlakte heide heeft hersteld. Het is in korte tijd een van de rijkste bijengebieden van Vlaanderen geworden.
- Soldatenplek, een heischraal grasland met aansluitend een open zandduin, omgeven door bos.

Voor Natuurpunt is heide zeer belangrijk. Daar waar het mogelijk is, willen we heide herstellen. We hopen zo zoveel mogelijk van de typische planten en dieren van heide te redden en we willen heide in Bonheiden terug een toekomst geven.

3. Heide en biodiversiteit

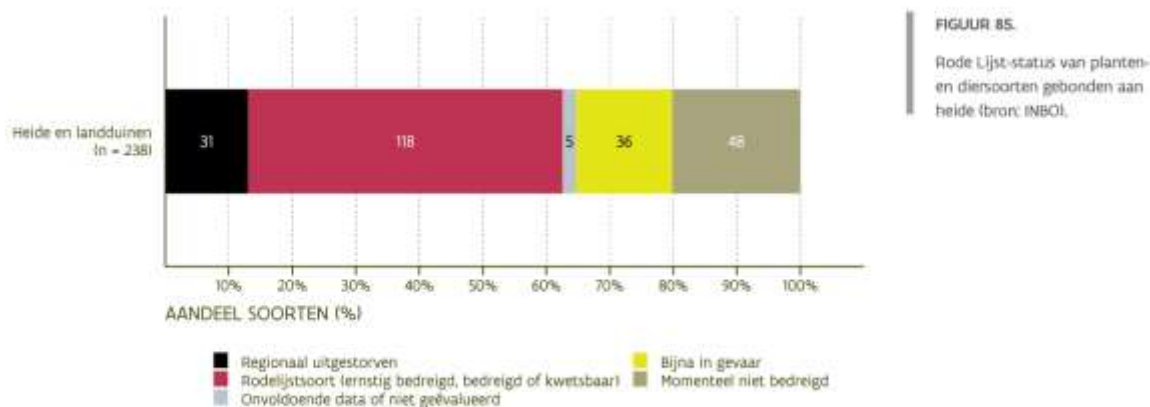
Welke soorten zijn afhankelijk van heide?

Heidegebieden bevatten veel meer leven dan enkel de struikheide en de dopheide die zo prachtig paars kleuren in de zomer. Een heidegebied vormt een heel ecosysteem waar tientallen soorten leven.

- Planten: struikheide, brem, stekelbrem, heidespurrie, dopheide, (kleine) zonnedauw, zandblauwtje, dwergviltkruid, buntgras, veenbies, blauwe zegge, klokjesgentiaan, witte & bruine snavelbies, moeraswolfsklauw, ...
- Paddenstoelen: heideknotszwam, heidesatijnzwam, lenteknotszwam, blauwgroen trechtertje, witte heidevezelkop, veenmycena, heidezwavelkop, okerkleurige vezeltruffel, fijnschubbig boleet, ...
- Korstmossen: kronkelheidestaartje, ezelspootje, gewoon stapelbekertje, open & gebogen rendiermos, rood bekermos, gewoon kraakloof, ...

- Dagsvlinders: kommavlinder, heideblauwtje, heivlinder, ...
- Nachtvvlinders: nachtpauwoog, grijze heispanner, gevlekte heispanner, roodbont heide-uiltje, granietuil, grijze heide-uil, late heide-uil, hulstblad, kleine hageheld, heideringelrups, heidewitvlakvlinder, grauwe borstel, veenheide-uil, groene weide-uil, heidegrasmot, ...
- Sprinkhanen & krekels: knopsprietje, snortikker en heidesabelsprinkhaan, zadelsprinkhaan, veldkrekkel, ...
- Bijen: heidezandbij, heidewespbij, zilveren zandbij, ericabij, heideviltbij, veenhommel, ...
- Andere ongewervelden: een hele resem loopkevers, van groene zandloopkever en heidekielspriet tot bronzen heideloper en getraliede schalebijter; een reeks zweefvliegen, van duinheidedwerg en streepopwesp tot moerasknikspriet en heidegitje; spinnen zoals gevlekte steatoda, heiderenspin, prachtlynxspin, witvlekheidekogelspin, heidewielwebspin, ...; wantsen zoals heidesmalsnuit, en heideschildwants; sneeuwspringer, zwartkopmierleeuw, zwart lieveheersbeestje, hiëroglyfenlieveheersbeestje, driehoornmestkever, heidekakerlak, heidecicade, grote oorworm, roodbruine heidewolzwever, ...
- Vogels: boomleeuwerik, nachtzwaluw, klapekster, roodborsttapuit en boompieper
- Amfibieën: heikikker, rugstreepad,
- Reptielen: levendbarende hagedis, gladde slang, adder

Het Instituut voor Natuur- en Bos Onderzoek (INBO) houdt bij welke planten en dieren al dan niet met uitsterven bedreigd zijn in Vlaanderen. Volgende grafiek toont in welke mate de soorten die gebonden zijn aan heide onder druk staan³.

We vinden in het Natuurrapport 2020 jammer genoeg niet dezelfde grafiek voor bos. De bossoorten zijn over het algemeen veel minder bedreigd. De bedreigde soorten zijn voor een groot deel de soorten die een open bos nodig hebben. Wel hebben bossoorten meer 'last' van milieuproblemen en kan de invloed ervan minder gecompenseerd worden door beheermaatregelen, wat wel kan bij heide (maaien, plaggen).

³ Natuurrapport 2020 INBO

Zie ook bijlage 2 met oude en recente waarnemingen van planten en dieren.

In Vlaanderen is 95% van onze heidegebieden verloren gegaan. Er blijven slechts een paar snippers over. Nochtans is 13% van onze planten en dieren er afhankelijk van. Daarom probeert Natuurpunt dit natuurtype, dat vooral voorkomt in West-Europa en op wereldschaal bijzonder is, te herstellen.

4. Beleid & beheer

De overheid tracht met een doelgericht natuurbeleid de biodiversiteit te beschermen en te herstellen. Dat gebeurt op alle verschillende niveaus, van Europees tot lokaal. Zeldzame en biodiverse ecosystemen genieten prioritair aandacht.

Europees beleid

De kern van het Europees natuurbeleid is de instandhouding van biodiversiteit en de bescherming van kwetsbare Europese natuur. De Vogel- en Habitatrichtlijnen (Richtlijnen [2009/147](#) & [92/43](#)) regelen de bescherming van kwetsbare gebieden, dieren en plantensoorten.

Zowel in de Vogel- als in de Habitatrichtlijn komt heide ruim aan bod. Dat is niet onlogisch omdat de biodiversiteit van heidebiotopen bijzonder hoog is en die biotopen bedreigd zijn. In de Habitatrichtlijn wordt een onderscheid gemaakt tussen de volgende heidehabitats:

- Droge heide (habitat 4030)
- Natte heide (habitat 4010)
- Duinheide (habitat 2310 en 2330)
- Vennen (habitat 3130)

Duinheide komt in de wereld (!) enkel voor in België, Nederland, Duitsland, Denemarken en Polen. Duinheide is een mondiaal bedreigde habitat! En net dat habitat komt hier voor, een samenspel van klimaat, bodem en historisch landgebruik.

Aan heide gebonden vogelsoorten zoals nachtzwaluw, boomleeuwerik en duinpieper worden in de Vogelrichtlijn vermeld en genieten de hoogste bescherming. Bij de oude waarnemingen staat meermaals drijvende waterweegbree vermeld. Deze soort staat eveneens in de Habitatrichtlijn als te beschermen soort. De soort is met uitsterven bedreigd in geheel Europa. Op het 't Ven wordt regelmatig de gevlekte witsnuitlibel gezien. Deze soort staat eveneens in de Habitatrichtlijn. Gelukkig gaat het met deze soort beter dankzij de herstelprojecten.

Vlaams beleid

De Europese Habitat- en Vogelrichtlijn zijn in Vlaanderen geïmplementeerd in het Vlaams Natura 2000-programma. Het programma geeft een overzicht van hoe de Vlaamse overheid op een resultaatgerichte manier in overleg met partners en sectoren samenwerkt om invulling te geven aan de realisatie van de Europese natuurdoelen. Het beleid is gericht op het in stand houden, beschermen en verder ontwikkelen van de huidig aanwezige natuur, maar ook op het herstellen van natuur die in het verleden verloren is gegaan en op het ontwikkelen van nieuwe natuur. De beleidsdoelen worden gerealiseerd door de uitvoering van natuurbeheerplannen door het Agentschap Natuur en Bos (ANB) en door terreinbeherende verenigingen zoals Natuurpunt, maar ook door private eigenaars.

De beheerwerken van Natuurpunt in onze gemeente, vastgelegd in door ANB goedgekeurde natuurbeheerplannen, passen volledig in die beleidsvisie. Op 't Ven, de Soldatenplek en Mispeldonkheitje beschermen en ontwikkelen we verder de aanwezige natuur (ven, natte heide, droge heide, heischraal grasland); op Krekelberg herstellen we natuur die voor een groot deel verloren is gegaan (duinheide, droge heide, natte heide); op Peerlaar ontwikkelen we nieuwe natuur (ven, natte heide) in een voormalige zandgroeve.

Lokaal beleid

Ook op gemeentelijk niveau zijn de doelstellingen in verband met natuurbescherming doorvertaald. In het ruimtelijk ontwikkelingsplan (RUP) van Bonheiden-Rijmenam, dat dateert uit 2004, is het volgende opgenomen over het woonduin:

“Door haar gesloten karakter, gekenmerkt door naaldbossen en een dichte bebouwing, contrasteert de woonduin sterk met de open Dijlevallei. De ruimtelijk-natuurlijke structuur wordt er hoofdzakelijk bepaald door een complexe bosstructuur. De bestaande verspreide en door bebouwing en infrastructuren versnipperde naaldbossen bezitten slechts een geringe ecologische waarde. De versnippering heeft geleid tot de isolatie van waardevolle natte en droge heide- en vengebieden. De heraanleg of de herinrichting van het openbaar domein moet een bijdrage leveren tot deze bosstructuur. Door het verbeteren van de interne en onderlinge verbindingen tussen de bossen via nieuwe boscomplexen in restzones, het aanplanten van dreven en lanen, het behouden van het groen karakter van parken en privé-tuinen, streeft de gemeente naar een continue oostwest gerichte bosstructuur, parallel aan de Dijlevallei.

Actie: uitvoeren van een nauwkeurige inventarisatie van de plaatsen waar nog resten van heidebegroeiingen aanwezig zijn als basis voor een inrichtings- en beheersplan, om via uitbreiding en ontwikkeling te komen tot een meer samenhangende structuur.”

Natuurpunt draagt in belangrijke mate bij aan de doelstellingen van het gemeentebestuur om 'waardevolle natte en droge heide en vengebieden' te beschermen en te ontwikkelen.

Beheer

De natuur kan zonder de mens, maar bepaalde typen natuur zoals heide en hooilanden zijn hoofdzakelijk ontstaan door het beheer van de mens. Indien we een hooiland niet meer zouden hooien zal dit snel veranderen, door successie zal het hooiland na een tijd bos worden. Is bos dan geen goede natuur? Natuurlijk wel, maar in de natuur hebben we graag verscheidenheid. Het is deze verscheidenheid, de biodiversiteit die we met natuurbeheer in stand proberen te houden. Dit door te maaien, kappen, plaggen maar ook soms door niets te doen.

Waarom vormt Natuurpunt Bonheiden soms dennenbos om naar heide?

Kwetsbare natuurtypes als heide staan sterk onder druk in Vlaanderen en heel Europa. Er resten nog slechts snippers van wat we een eeuw geleden hadden. Nochtans is 13% van onze planten en dieren afhankelijk van heide-ecosystemen. Daarom probeert Natuurpunt dit natuurtype te herstellen. Natuurbeschermende organisaties in andere Europese landen voeren gelijkaardige herstelwerken uit.

Voor sommige mensen bestaat er maar één vorm van natuur, namelijk bos. Terwijl de natuur zoveel meer is dan dat. Voor ons is het een én-én-verhaal. Bos op heel veel plekken, maar elders ook ruimte voor open leefgebieden. Net zoals we voor onze monumenten zorgen, moeten we ook zorgen voor de natuurtypes die hier al meer dan duizend jaar aanwezig zijn, zoals heide. De plaatsen waar deze zeldzame natuur mogelijk is, zijn beperkt.

Waar herstelt Natuurpunt heide?

Vroeger werden er op de uitgestrekte heidegebieden heel veel dennenbossen aangeplant voor houtproductie. Het zijn monotone bossen met weinig natuurwaarde. Daar waar het heidepotentieel nog in de bodem zit onder de recente boslaag, maken we stukken terug open. Kappen en plaggen in een al zeer lang bebost heideterrein, met relatief weinig zichtbare relictsoorten (Struikheide en Pijpenstrootje) kan snel een zeer gunstig en eerder onverwacht resultaat opleveren. Een groot aantal soorten kan in bossen, met een vrij korte kapcyclus, levensvatbare zaadbanken opbouwen met ook zeldzame doelsoorten⁴.

Is het nog verantwoord om bos te kappen in tijden van klimaatverandering?

Ja, want naast de klimaatcrisis woedt er ook een enorme biodiversiteitscrisis. We stevenen af op een massale uitstervingsgolf. Als we de planten en dieren die afhankelijk zijn van de heide willen redden, moeten we zorgen voor voldoende leefgebied. Meer dan de snippers heide nu hebben ze nood aan grotere, robuuste en vooral ook verbonden heidegebieden. In dat opzicht is het op sommige specifieke plekken verantwoord om bos te kappen en de heide te herstellen, zelfs als dat een verlies aan CO₂-opslag betekent.

Maar wees gerust: elke vierkante meter natuur is een goede zaak voor het klimaat, ook als er geen bomen op staan. Er zijn zelfs soorten open natuur – met name veengebieden – die meer koolstof vasthouden dan bos. Er is vooral meer natuur nodig (momenteel 14% in Vlaanderen): én meer bos én meer open natuur! Het CO₂-probleem moet bij de bron

---

⁴ Natuurontwikkeling in Vlaanderen: Een stand van zaken en vuistregels voor de praktijk Jan Van Uytvanck & Kris Declerck INBO 01.01.2004

aangepakt worden, door de uitstoot van broeikasgassen drastisch te reduceren. In elk geval probeert Natuurpunt binnen zijn ruimtebalans de bosoppervlakte intact en de koolstofbalans in evenwicht te houden door bosuitbreiding en veenherstel.

Is die heide wel bestand tegen de klimaatverandering?

Ja, er zijn ook heideterreinen op 800 km ten zuiden van de Kempen. De soortensamenstelling zal wellicht wijzigen, maar de heide heeft hier wel toekomst. Om de populaties van die bedreigde soorten veilig doorheen tijden van klimaatverandering te loodsen, moet je hun populaties net versterken. Meer genetische variatie = meer kans op overleven in een wijzigend milieu. Daarnaast moet je ook werken aan een betere waterhuishouding om verdroging tegen te gaan.

Resultaten van de heideherstelprojecten in Bonheiden (focus op planten)

soort		Mispeldonk - 13 eiken	Mispeldonk - den Berg	Krekelberg	' t Ven	type heide
pijpenstro		nieuw	nieuw	aanwezig	aanwezig	droge heide
struikhei		nieuw	nieuw	nieuw	toename	droge heide
pilzegge		nieuw	nieuw	nieuw	nieuw	droge heide
brem		nieuw	nieuw	nieuw	toename	droge heide
zandblauwtje		nieuw		nieuw		duinheide
vroege haver		nieuw	nieuw	nieuw		duinheide
zilverhaver		nieuw				duinheide
schapengras		nieuw	nieuw	nieuw		duinheide
buntgras				nieuw		duinheide
heidespurrie				nieuw		duinheide
klein vogelpootje		nieuw	nieuw	nieuw	nieuw	droge heide
echte guldenroede		nieuw	nieuw	nieuw		droge heide
dopheide				nieuw	toename	natte heide
veenpluis					toename	natte heide
tormentil				nieuw	nieuw	natte heide
knolrus				nieuw	aanwezig	natte heide
trekrus				nieuw	nieuw	natte heide
ronde zonnedauw					nieuw	natte heide
kleine zonnedauw					nieuw	natte heide
moeraswolfklauw					nieuw	natte heide
veelstengelige waterbies				nieuw	nieuw	ven

nieuw: soort kwam voor het herstelbeheer niet voor

toename: soort kwam voor als relictsoort

aanwezig: soort is niet talrijker geworden

Besluit

Heide en vennen behoren tot het natuurlijk en erfgoedpatrimonium van Bonheiden en Rijmenam. Dat blijkt uit de bronnen die we geraadpleegd hebben: prentbriefkaarten, wetenschappelijke studies en bevindingen en kaartmateriaal. Op verschillende plaatsen in de gemeente vinden we nog relictten van heide- en venvegetaties. Natuurpunt tracht op die plaatsen heide, vennen en heischrale graslanden te herstellen en te ontwikkelen. Het gevoerde beheer ligt volledig in lijn met het beleid op Europees, Vlaams en gemeentelijk vlak en is goedgekeurd door de bevoegde overheid, het Agentschap voor Natuur en Bos. De beheermaatregelen komen de biodiversiteit ten goede, de resultaten zijn er.

Natuurpunt Bonheiden werkt al 40 jaar lang aan meer en betere natuur in Bonheiden. We organiseren paddenoverzet-momenten, wandelingen, cursussen, noem maar op. Sinds we hier actief zijn kwam er meer dan 65 ha nieuw bos bij. En ja: we soms grijpen we in en kappen we ook bomen, zoals ook in Krekelberg in Rijmenam is gebeurd. Voor ons is het een én-én-verhaal. Bos op heel veel plekken, maar elders ook ruimte voor open leefgebieden. Net zoals we voor onze monumenten zorgen, moeten we ook zorgen voor de natuurtypes die hier al meer dan duizend jaar aanwezig zijn, zoals heide.

We doen hierbij graag een oproep aan iedereen die bedenkingen of opmerkingen heeft bij natuurherstelwerken: ga in dialoog met de Natuurpunter, met wederzijds respect voor elkaars visie. De lokale afdelingen organiseren regelmatig activiteiten, beheerdagen en wandelingen. Daarop is iedereen welkom. Voer de discussie niet op sociale media waar verschillende standpunten zelden tot meer begrip leiden. Kom mee de natuur in geef mee vorm aan het lokale natuurbeheer. Vorm die kritische vragen om tot actief beleid, volg een cursus tot natuurgids of werk je in in de boeiende wereld van natuurbeheer.

Bijlage 1 Oude postkaartfoto's van heide in Bonheiden

Vermoedelijk is dit het huidige bos ten noordwesten van 't Ven. Op de open plek droge heide met struikheide

Allicht dezelfde plek, een 5-10 jaar eerder (prentbriefkaart gedateerd 1931)

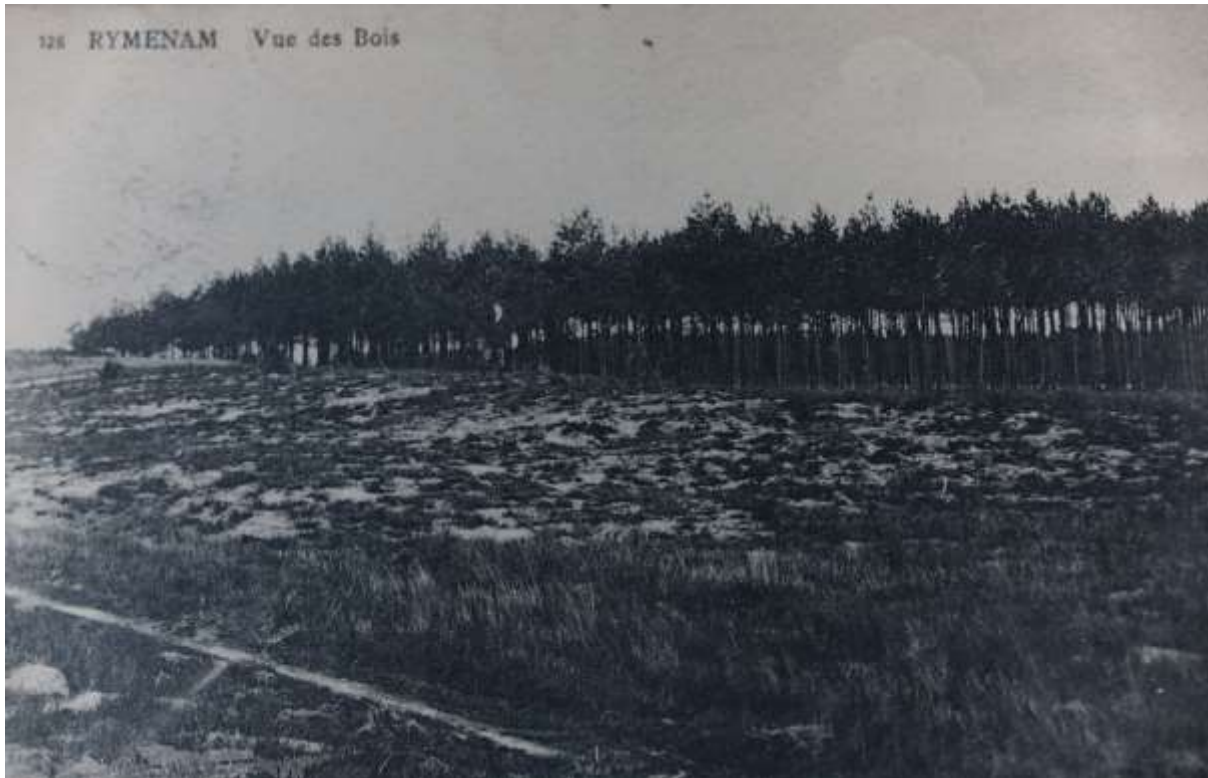

Het reliëf is hier duidelijk dat van een landduinheide. In combinatie met de lange rechte weg vermoeden we dat dit de Krekelberg is. Die weg had toen de naam Zandbergstraat. (prentbriefkaart met datumstempel 1927)

Een vergelijkbaar beeld in een jong bos. Belangrijk: er zijn geen stobben te vinden wat betekent dat dit een eerste generatie bebossing is van heide.

Ook dit beeld zou wel op de Krekelberg kunnen zijn. In ieder geval ziet de heide er nog flink begraasd uit. Prentbriefkaart afgestempeld 1922.

Een mooie reliëfrijke landduinvegetatie. Mogelijk ook aan de Krekelberg maar kan ook meer oostelijk zijn op de grens met Keerbergen

Een beeld met zowel heide op de voorgrond als op de achtergrond. Ergens aan de oostzijde van Rijmenam (Kraaiven en omgeving)

We vermoeden dat dit de zone is nabij het huidige chirolokaal.

Zelfde plek. Sterk begraasd mix van struikheide en landduinheide.

De grenspaal met Keerbergen die ooit midden op de open heide stond.

Het gaat om volgende planten

Struikheide, dopheide, zandblauwtje, vroege haver, zilverhaver, zandhoornbloem, trekkrus, ronde zonnedauw, kleine zonnedauw, moeraswolfsklauw, fijn schapengras, tormentil, veelbloemige veldbies, pilzegge, duizendknoopfonteinkruid, veelstengelige waterbies, knolrus, veenpluis, snavelzegge, bosbes, zandzegge

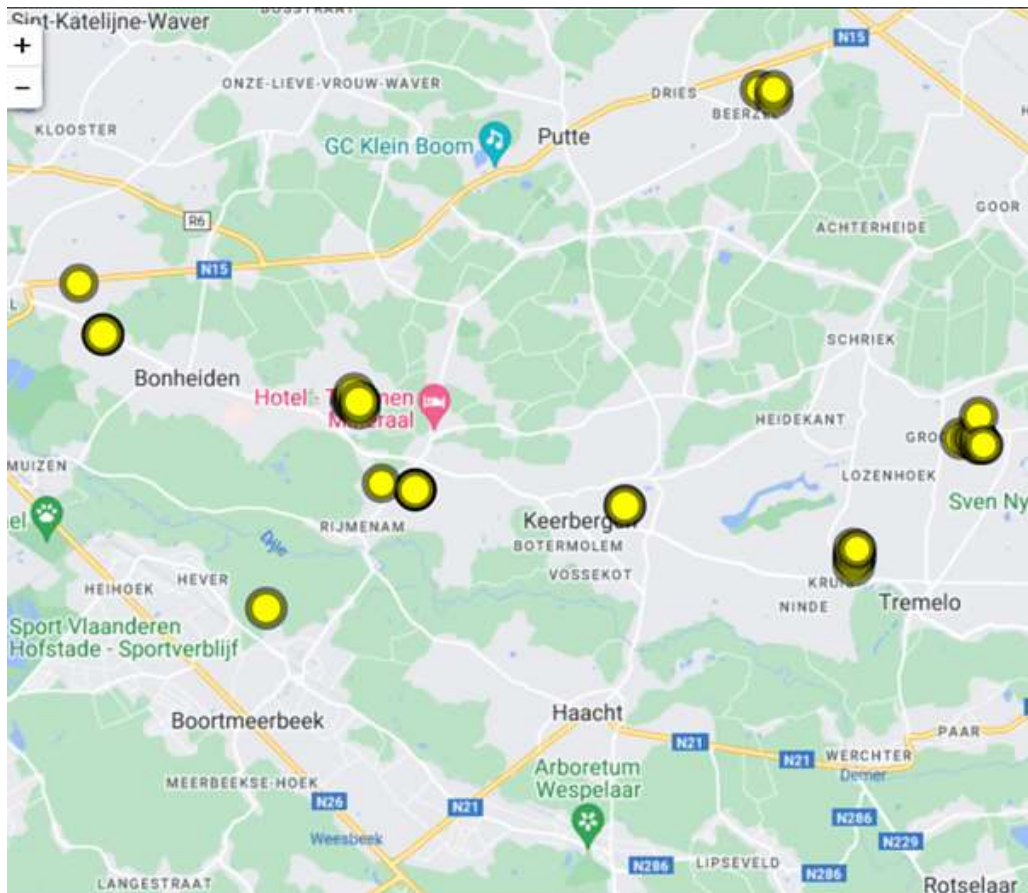

Twee soorten zijn gekiemd maar helaas weer verdwenen. Beide soorten in 't Ven; waterlelie en moerashertshooi.

Voor drie soorten is een herstel vanuit Peter Pan noodzakelijk. Helaas is klein tasjeskruid verdwenen maar kan mogelijk nog vanuit de zaadbank terugkomen. De twee andere soorten zijn buntgras en heidespurrie. Beide hebben geen zaadbank en verspreiden zaad via de wind op korte afstand.

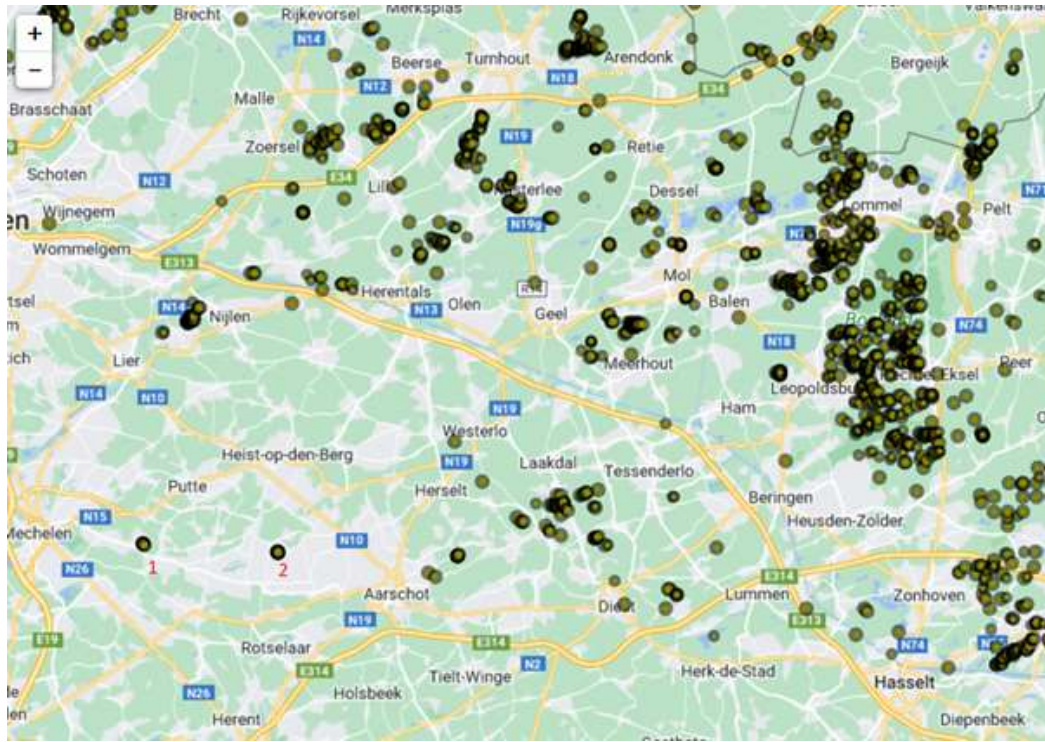
Van deze twee soorten geven we hieronder wat meer info.

Buntgras

Er zijn in de regio 4 redelijke populaties (Peter Pan, Beerzelberg, Kruisheide en Bolloheide). Daarbuiten hier en daar enkele planten. In Bonheiden zijn dat de Soldatenplek (net van uitsterven gered) en het klein heitje aan de Chirolokalen in Rijmenam. Telkens enkele planten. Op de Soldatenplek gaat het beter met heel wat jonge planten.

Heidespurrie

Heidespurrie is typisch voor de landduinen. Was allicht vroeger op de duinengordel van de Brabantse Kempen ook gewoon. Daarvan blijven er twee plekken over. Peter Pan (1 op kaart) met enkele planten en Bolloheide (2 op kaart) in Tremelo. Ook daar slechts enkele planten.

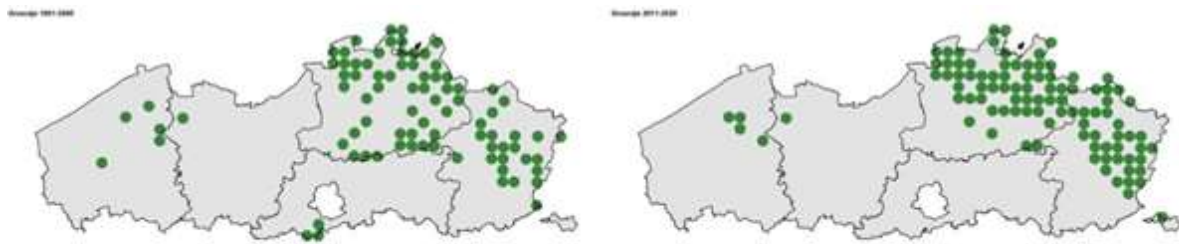
Dagvlinders

Het gaat slecht met de dagvlinders in het algemeen. Zelfs gewone vlinders worden zeldzaam. Vlinders typisch van heide staan op enkele soorten na op het punt van uit te sterven in Vlaanderen. Ze staan op de rode lijst.

Topsoorten die nu alleen in de grote heidenatuurrreservaten en de militaire domeinen voorkomen kwamen tot eind de jaren 50 van vorige eeuw gewoon in Bonheiden, Keerbergen en Haacht voor. Hoewel de heide snel achteruit gingen waren die gemeenten goed genoeg om een populatie een biotoop te geven.

Hieronder een aantal soorten met gegevens (kaarten uit de rode lijst)

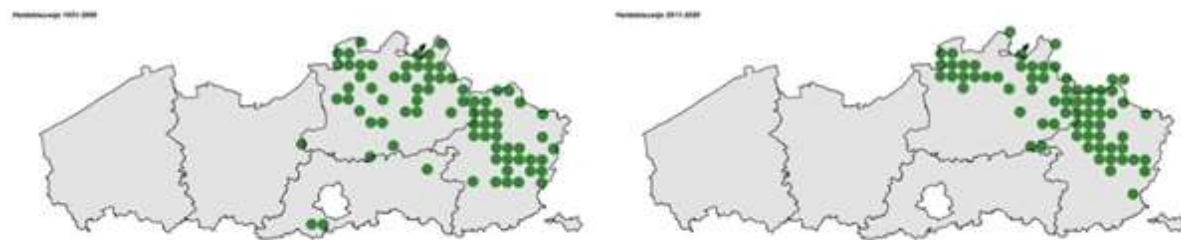
Groentje

Figuur 18 Verspreiding van het Groentje op atlashokniveau in de periode 1951-2000 (links) en 2011-2020 (rechts).

Groentje heeft het langst overleefd. Tot begin de tachtigerjaren kwam de soort in 't Ven voor.

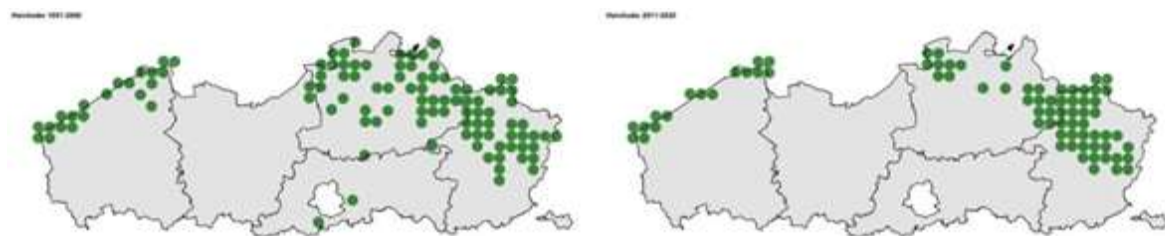
Heideblauwtje

Figuur 21 Verspreiding van het Heideblauwtje op atlashokniveau in de periode 1951-2000 (links) en 2011-2020 (rechts).

Kwam in grote aantallen voor, oa rond het vliegveld van Keerbergen. Deze staan niet als waarneming genoteerd op de kaarten.

Heivlinder

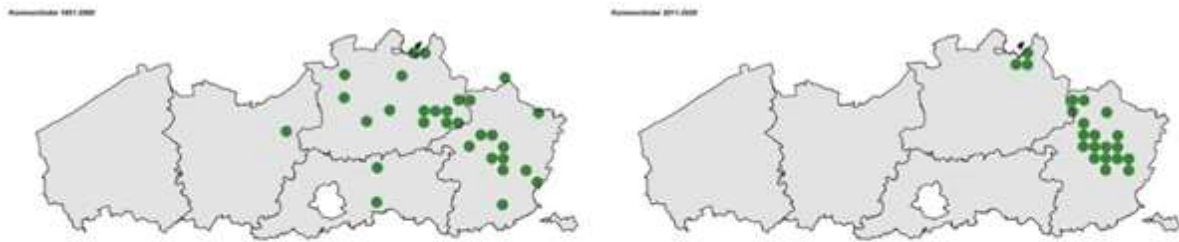

Figuur 24 Verspreiding van de Heivlinder op atlashokniveau in de periode 1951-2000 (links) en 2011-2020 (rechts).

Ook de heivlinder kwam in redelijke aantallen voor in de buurt. Ook deze waarnemingen staan niet op de kaart. Het is een kritische soort die open zand in landduinen nodig heeft.

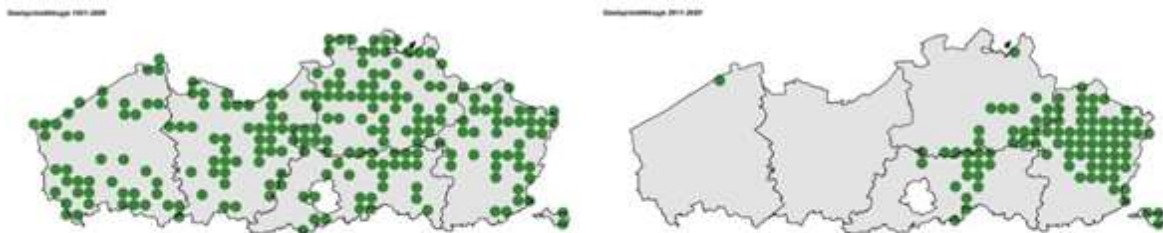
Kommavlinder

Figuur 30 Verspreiding van de Kommavlinder op atlashokniveau in de periode 1951-2000 (links) en 2011-2020 (rechts).

Ook de kommavlinder kwam overal in de buurt voor. Het gaat heel slecht met de soort. Na de droge zomers van de voorbije jaren blijven er, anno 2023, in Vlaanderen slechts drie gebieden over met een klein aantal vlinders.

Dat natuurherstel voor de dagvlinders succesvol kan zijn hebben we ook in Bonheiden kunnen meemaken. Deze vlinder, **geelsprietdikkopje**, was vroeger algemeen in schrale graslanden.

Figuur 48 Verspreiding van het Geelsprietdikkopje op atlashokniveau in de periode 1951-2000 (links) en 2011-2020 (rechts).

Helaas zijn deze biotopen overal verdwenen en is de soort heel sterk achteruit gegaan. In de regio bleef enkel in Bos van Aa (Zemst) een populatie overeind. Door herstel van de heide op Mispeldonk is deze soort, door herkolonisatie, terug aanwezig. Een mooi resultaat van het heideherstel.

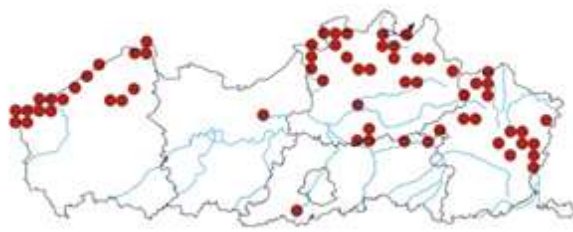
Sprinkhanen

Een tweede groep insecten waarvan redelijk wat gegevens beschikbaar zijn, zijn de sprinkhanen.

Hieronder twee soorten.

Knopsprietje

Knopsprietje (*Myrmeleotettix maculatus*) – Momenteel niet in gevaar (LC)

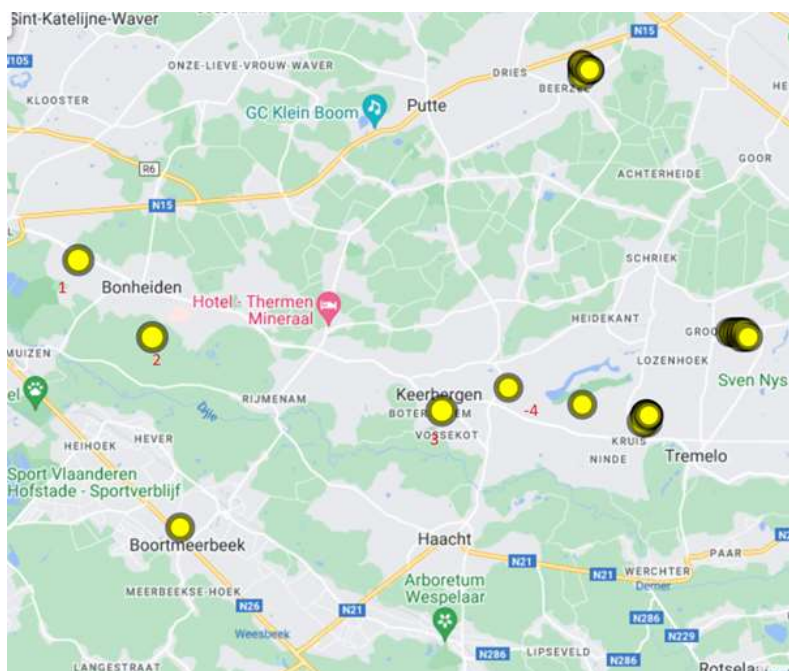
Verspreiding <1991 (aantal atlashokken = 64)

Verspreiding 1991-2005 (aantal atlashokken = 123)

Doordat er meer waarnemers zijn, doet knopsprietje het, als je de kaarten bekijkt, redelijk goed.

Dit is echter schijn. Deze soort gaat snel achteruit. Reden hiervoor is dat de dieren een bijna kale zandige bodem moeten hebben.

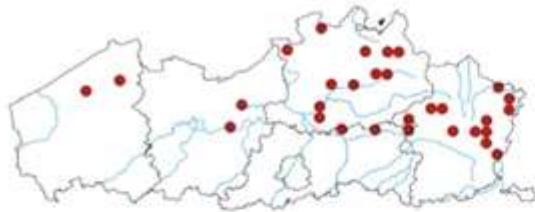

Rond Bonheiden zijn er nog drie redelijke populaties (Kruisheide, Bolloheide en Beerzelberg). Op de Soldatenplek (1 op kaart) was een kleine populatie maar deze is uitgestorven omdat er geen heidebeheer werd gedaan. Natuurpunt kwam hier net te laat. Op Mispeldonk zou de soort een keer zijn gezien. Helaas hebben we dat niet kunnen bevestigen.

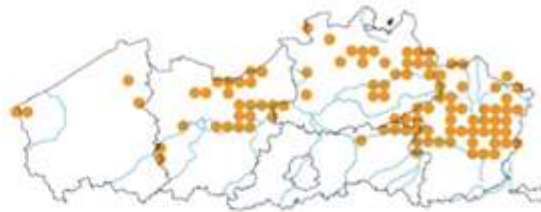
Snortikker (sprinkhaan)

Zelfde verhaal voor de snortikker. Meer waarnemers geven een beeld van waar de soort zit/zat.

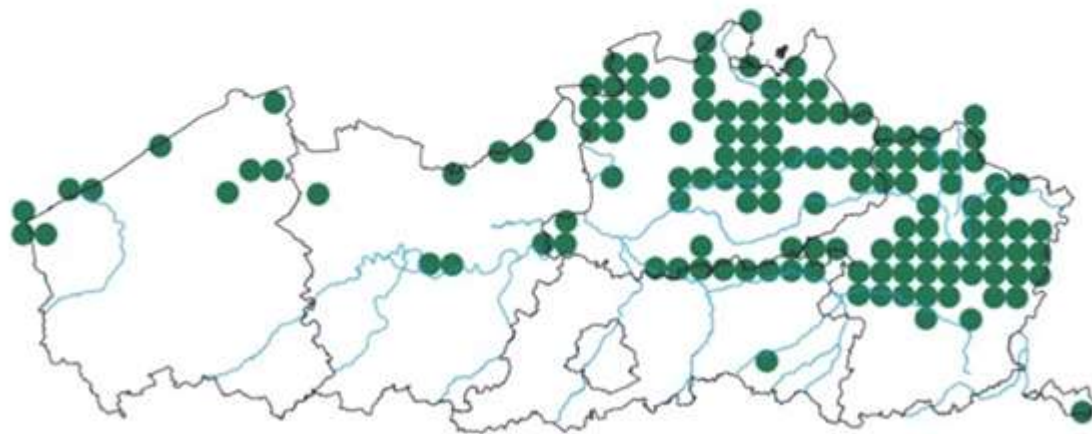
Snortikker (*Chorthippus mollis*) – Momenteel niet in gevaar (LC)

Verspreiding <1991 (aantal atlashokken = 30)

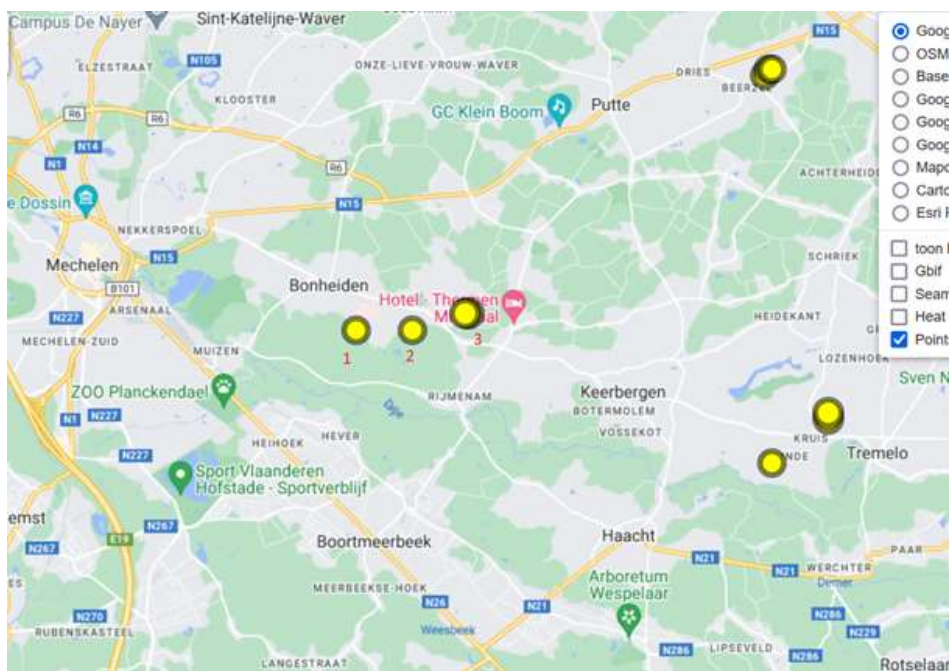

Verspreiding 1991-2005 (aantal atlashokken = 102)

Verspreiding 2006-2016 (aantal atlashokken = 134)

Oa de landduinengordel Bonheiden-Averbode komt daarbij duidelijk in beeld.

De vele puntwaarnemingen geven meer in detail een somberder beeld. Ook hier weer in Mispeldonk (1 op kaart) een onbevestigde waarneming. Punt 2 op de Bergen is de soort uit een heidewegberm verdwenen. De populatie 3, ten zuiden van de Krekelberg, was groter. De snortickers zaten hier in een schrale ruigte. Deze is nu onderdeel geworden van een tuin. In 2022 zat de soort er nog. We moeten hopen dat de dieren hun weg hier kunnen vinden.

Bijlage 3 Foto's

Peerlaar, zicht op het het nieuwe ven en op de oeverzone met veenmossen

't Ven, met dopheide, zonnedaauw, veenpluis en struikheide

Mispeldonkheitje, met (van boven naar onder) rode maskerbij, heidezandbij, heidewespbij en gele tubebij

Krekelberg

Jonge struikheide op Krekelberg